

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОПОЕТИКИ В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Сергій МИХИДА, Оксана ГОЛЬНИК (Кропивницький, Україна)

У статті осмислюється проблема виявлення методологічних засад психопоетики як одного з літературознавчих напрямів у науковому доробку Є. Маланюка. Вивчення неоцінених і неоцінених для історії вітчизняної літератури літературних портретів пера Є. Маланюка, зокрема, Т. Шевченка і М. Гоголя під кутом зору методології є актуальним літературознавчим завданням. Його розв'язання базується на виявленні концептуальних принципів підходу до особистості митця як носія естетичних, ментальних, моральних, націєтворчих потенцій. Використання Є. Маланюком мегатекстів письменників: епістолярію, щоденникових записів, нотаток, спогадів і власне художніх творів уможливорює створення повноформатних літературних портретів. При цьому увага дослідника великою мірою зосереджується на психологічних основах буття особистості. Як наслідок, визначальні висновки Є. Маланюка сформульовані через опозицію: національна цілісність (Т. Шевченко) і національна недокрівність, роздвоєність (М. Гоголь).

Ключові слова: психопоетика, мегатекст, особистість, історіософія, малоросійство.

В статье осмысливается проблема установления методологических принципов психопоетики как одного из литературоведческих направлений в творческом наследии Е. Маланюка. Изучение неоцененных и бесценных для истории отечественной литературы литературных портретов Т. Шевченко и Н. Гоголя, принадлежащих перу Маланюка, является актуальной литературоведческой задачей с точки зрения методологии. Ее решение базируется на установлении принципов подхода к личности художника как носителя эстетических, ментальных, моральных и нациеобразовательных потенций. Использование Маланюком мегатекстов писателей: эпистолярная, дневниковых записей, заметок, воспоминаний и собственно литературных произведений дает возможность создания полноформатных литературных портретов. При этом внимание исследователя в большей степени сосредоточено на психологических основах бытия личности. Как результат, определяющие выводы Е. Маланюка сформулированы через оппозицию: национальная целостность (Т. Шевченко) и национальная анемичность, раздвоенность (Н. Гоголь).

Ключевые слова: психопоетика, мегатекст, личность, историософия, малоросийство.

The paper explores the problem of establishing psychopoetics methodological basis as a study aspect of Yevhen Malaniuk's scholarly heritage. The analysis of literary portraits created by Yevhen Malaniuk (namely, Taras Shevchenko, and Nikolai Gogol's) which received little or no research attention so far is a topical current issue in the area of the Ukrainian national literature studies from a new methodology perspective. This objective can be reached by outlining conceptual study principles for a creative personality as a bearer of aesthetic, mental, moral, and nation-generating potentials. Yevhen Malaniuk's usage of megatexts by these authors (epistolaries, diaries, notes, memoirs, and fiction) enabled him to develop fully-fledged literary portraits. The creative personality psychological nature is in the primary focus of Malaniuk's attention, following from which the researcher made his most salient discoveries in the form of an opposition: the national integrity (Taras Shevchenko) vs. the national anemia, duality (Nikolai Gogol).

Keywords: psychopoetics, megatext, creative personality, philosophy of history, "Little Russian" mentality.

Особистість Є. Маланюка багатовимірна і різновекторна. Проте літературознавчий дискурс осягнення його творчості переважно зорієнтований на осмислення ліричного простору митця. Це цілком логічно, оскільки найяскравіше і найпоследовніше реалізував світ творчий потенціал Є. Маланюк у поезії. Меншу увагу критиків в екзилі (в Україні, зрозуміла річ, це було неможливо) привертала його есеїстика. Першим відгуком на збірку прози Є. Маланюка «Книга спостережень» була рецензія Ю. Лавріненка, вміщена в журналі «Листи до приятелів», а пізніше, із підзаголовком «Мислитель-спостережник», увійшла до збірки праць науковця «Зруб і парости» (1971). У ній автор сформулював цілком об'єктивну

причину відсутності критичного резонансу прозового доробку співця Степової Еллади у діаспорному колі: «Що за рік виходу книжки есеїв Євгена Маланюка не появилось докладних відгуків на неї, не кажучи вже про жваве обговорення й дискусію, на яку ця книжка заслуговує, це свідчить не про слабкість книжки, а про нинішню слабкість нашого культурного процесу на чужині» [3, с. 162]. виправляючи ситуацію, вчений подає низку важливих спостережень щодо постаті Є. Маланюка-літературознавця і культуролога, тим самим доповнюючи творчий портрет митця, який вже склався у діаспорній критиці. Насамперед Ю. Лавріненко визначає формат і специфіку прозових текстів Є. Маланюка, зупиняючись зосібна на оригінальності дослідницької методи автора, а точніше характеризує фокус його бачення дійсності, ті категорії, крізь призму яких Є. Маланюк оглядає й осмислює літературний процес. Вчений акцентує на критичності мислення автора «Книги спостережень», зрощеної на цілісності і всеохопності погляду есеїста на літературний і культурний процес в Україні та за її межами, адже він «... всі сорок років не втрачає духовного чи інтелектуального контакту з процесами у поневоленій Вітчизні» [3, с. 163]. Іншою особливістю його мислення є філософський стрижень осягнення історії (української зокрема), точніше призма філософії духу у її гегелівському варіанті. Через це усі події культурного, політичного, історичного плану інтерпретуються Є. Маланюком як явища одного порядку – як репрезентації національного духу із усіма деформаціями, викривленнями, збоями, що відбуваються в ньому. За спостереженнями вченого, у дослідницькій практиці автора есе ідеалістичний підхід в осмисленні фактів духовного буття народу реалізується через категорії трагічного, героїчного, що детерміновані специфікою світовідчуття і світогляду Є. Маланюка: його схильністю до абсолютизації містичних, фатальних сил (Божого провидіння) у долі людини і народу. «В уяві Маланюка історичний процес двигают сили біблійно-гігантського розміру, від чого процес набирає характеру трагічності і дуже часто характеру кари. ... У Маланюка багато магії – своєрідних заклинань і профетизму» [3, с. 163], – зазначає Ю. Лавріненко. У такому підході есеїста до осягнення явищ культурного буття народу проглядається шпенглерівська традиція мислення.

Та все ж найнедослідженішими із доробку Є. Маланюка залишилися літературознавчі студії, які вимагають окремої уваги. Стосується це передусім літературних портретів, адже не секрет, що доля української літератури осібно і в контексті світової цікавила Маланюка-поета, а її зразки закладалися в підвалини його історіософії. Не меншого значення потребує осмислення методологічних засад, які використовував Маланюк-літературознавець. А вони (засади), як нам бачиться, серйозною мірою випередили вітчизняні, перебуваючи в силовому полі тенденцій світової науки про мистецтво слова, зорієнтованих на інтеграцію з психологією, дослідження психосвіту митця та його особистісних характеристик, які впливають на поезику. Фактично йдеться про використання принципів психопоетики, розвиток якої припадає на початок ХХІ століття, що й обумовлює актуальність нашої праці. Мета студії – окреслити принципи психопоетики, які використав Є. Маланюк у створенні портретів митців, на матеріалі праць, присвячених Т. Шевченкові та М. Гоголю, визначити авторські критерії оцінки особистості письменника.

Значна частина робіт Є. Маланюка апелює до проблеми біографії митця. Дослідник звертається до біографії як культурного міфу, як контрольованого людиною проекту. Простежуючи сучасні йому тенденції літературного руху, Маланюк констатує і відкидає тип життєписів, орієнтованих на масовість з метою наближення митця до пересічного читача, він виступає апологетом «великих» біографій, біографій духу.

Вартим уваги є той факт, що переважна частина есеїстичних роздумів Є. Маланюка – це роздуми про долю митців, тих, хто є носієм національної ментальності, її виразником. Особистість – предмет різновекторних обсервацій поета-критика. Особливого значення ці авторські рецепції набувають у контексті вирішення Є. Маланюком головної проблеми – проблеми становлення української державності, власне шляху до неї. Вирішення цього магістрального питання виводило автора на визначення значущості **Особистості** для процесу становлення і самовизначення нації. У нотатниках Є. Маланюк зазначав: «Хороба бездержавності... – є наявна й глибока. Особистість – суспільство – нація. Без цієї ієрархічної залежності немає передумови державності. Це – члени пропорції, без якої немає

нації. І треба тверезо ствердити, що такої пропорції в лоні нашої «громади» – не існує. Трагедія особистості і суспільства – це біографії всіх наших визначних людей (хоча б Франка)» [6, с. 86].

1937 року, аналізуючи доробок Ф. К. Шальди, Є. Маланюк вказував на суголосну йому «методу» чеського колеги – «синтетичного портретування» [5, с. 260]: «замість «псевдоуніверсальних» методів у критиці, як і в кожній творчості, треба ставити особистість» [5, с. 259]. (Підкреслення наше – С. М., О. Г.).

Отож, тема особистості або, за визначенням Л. Куценка, «повної Людини», «національної особистості» – «одна із провідних в есеїстиці Є. Маланюка» [2, с. 289]. Український воїн-поет фактично усе своє життя розмірковував над темою долі української духовної та станової еліти, адже саме в катастрофічній її відсутності він убачав головну хворобу національного організму. Особливого звучання ця проблема набувала в екстраполяції її на культурну еліту й у критиці Є. Маланюка реалізувалася на рівні осмислення знакових постатей української літератури.

Варто зазначити, що дослідником була створена власна парадигма вивчення тієї чи іншої особистості, вироблені способи і шляхи осмислення. Щодо першої частини цієї тези (парадигми), то, безсумнівно, в око впадає авторська установка на дослідження так би мовити, *внутрішньої суті* того чи іншого митця. При цьому дослідника цікавить насамперед творчий доробок об'єкта його розмислів, а також його поведінка, коло спілкування, манера репрезентації в товаристві, його листування, спогади сучасників, публічно висловлені позиції, а іноді й плітки, анекдоти, випадки з життя та ін. – все те, що ми окреслюємо поняттям мегатекст. Варто звернути увагу на те, що Є. Маланюк прагне всебічно пізнати героя своїх есеїстичних спостережень, відчути його, проникнути у свідомість і пізнати позасвідоме, приховане цією людиною. Очевидно, дається взнаки зацікавленість Є. Маланюка психоаналітичними студіями (С. Балея, В. Підмогильного) й актуалізується важливість і вагомість психоаналітичного інструментарію для пізнання особистості митця. Максимально наближаючись до створення психоаналітичної студії («портретування»), присвяченій певному письменникові, Є. Маланюк долав брак «українського Фрейда», який би адекватно дослідив українську культуру. Він послідовно застосовував так званий психобіографічний метод, що передбачає «...із взаємодії природи і долі, внутрішніх сил і зовнішніх факторів» з'ясування «психологічної позиції особистості, що сприяє специфічному вияву художнього обдарування, нерідко зумовлює тематику і проблематику творчості» [1, с. 65].

Відправною точкою роздумів критика в цьому аспекті була національна домінанта духовності й особистості письменника, адже «в природі немає справжньої творчості, мистецької передовсім і найяскравіш, яка б не була національною, ц.т. такою, що впливає з найглибшого ества людини, з найтайнішої глибини людської істини. Там, де духовною пуповиною своєю людина в'яжеться з родом, народом, де вічно живуть образ матері і краєвиди дитинства, де дихає вітер Батьківщини і гріє сонце рідної землі» [5, с. 299].

Так, зринала тема «національної істоти» і «малороса», персоналізованої в літературно-критичному доробкові Є. Маланюка іменами Т. Шевченка та М. Гоголя – головних духовних антиподів ХІХ століття, двох символів розщепленості української душі.

Саме цим двом митцям український критик присвятив чи не найбільш численні студії. Постать Т. Шевченка, його вплив на суспільство ХІХ і ХХ століття, формотворчу функцію поета для української ментальності, цілісність природи митця, енергія його поетичного слова стають предметом роздумів Є. Маланюка у працях «Репліка», «Ранній Шевченко», «Три літа», «До справжнього Шевченка», «До Шевченкових роковин», «Шевченко в житті», «Шевченкові метаморфози», «Шевченко – живий».

Захоплення Є. Маланюком постаттю М. Гоголя сягає ще юнацьких років, про що свідчать кілька його робіт часів реального училища («Что побудило Гоголя написать «Малороссийские повести», «Общественное значение комедии Гоголя «Ревизор», «Взгляды Гоголя на задачи искусства», «Характеристика Гоголевского юмора»). Пізніше постать митця вабить Є. Маланюка близькістю їхніх шляхів підкорення Північної Пальміри: через

світ російської літератури. Як стверджував Л. Куценко: «Гоголь щонайкраще давався для Маланюкового дослідження народжених Україною, але і втрачених нею, «обдарованих скарбів-талантів» [2, с. 290]. Отож, М. Гоголь стає предметом детальної обсервації Є. Маланюка у студіях «Кінець російської літератури», «Гоголь – Гоголь», «Гоголь», «Гоголь в літературознавстві». У роки Другої світової війни дослідник розпочинає роботу над книгою про М. Гоголя, проте вимушена втеча-еміграція до США зашкодили її завершенню та спричинили до втрати частини рукопису. У примітках До «Нарисів з історії нашої культури» Є. Маланюк зазначав: «Багатий матеріал, як і перші частини моєї готової монографії «Гоголь», загинули в подіях II світової війни» [7, с. 70]. Оpubлікована у книзі «Євген Маланюк. Повернення» (2005) студія «Гоголь в літературознавстві» та «Шевченко і Гоголь» є частинами втраченого дослідження.

Особливістю побудови праць, присвячених цим двом митцям, є протиставлення Т. Шевченка і М. Гоголя. Саме в такій конфронтації Є. Маланюк міг більш яскраво і повнокровно представити ту чи ту постать. Критик кожного з них позначив відповідною символічною емблемою, які в свою чергу відбивали сутність природної міфологічної антиномії, яка символізує віковичну боротьбу світла й темряви, «даждбожої» енергії» та «селеністичної» двоїстості та еманации: «...Шевченко – сонце, як Микола Гоголь – місяць, в якого світлі тіні згущуються і збільшують таємничість цього таємничого сина нашої землі» [6, с. 132]. Ці два письменники стали символами зіткнення двох енергій, двох начал національної душі, під знаком їхнього протистояння проходила боротьба за державність українського народу: «Біля колиски нашого відродження 1917 року і наступних став Шевченко. Але в тіні племінного Шевченка крилася тьмава покорчена постать з гострим профілем хижої птиці – Гоголь – теж син нашого народу, наша кров, частина нашого духу» [7, с. 296].

Дослідження Є. Маланюка, присвячені Т. Шевченкові та М. Гоголю, містять певну парадигму авторського підходу до осмислення та критерії оцінки цих постатей. Відправною точкою розмислів критика є майже беззаперечне твердження про їхню геніальність, хоча якщо у випадку з Т. Шевченком це твердження є цілком безсумнівним, то, ведучи мову про М. Гоголя, Є. Маланюк говорить про нього як про «людину з ознаками геніальності, обдаровану скарбом-талантом дивної, історично спізнілої творчої енергії» [5, с. 379]. Тут прозирає установка дослідника на розділ геніальності консолідуючої, вітаїстичної і творчості руйнівної, спрямованої на самознищення. Тому-то він і уникає говорити про М. Гоголя як про генія. До того ж ставить питання: генія якого народу? Національна ідентичність, наснаженість творчості національним духом є важливим для Є. Маланюка індикатором геніальності митця, а у випадку з М. Гоголем «мистецька творчість нещадна й мстива. Вона викриває в творі національність митця, вона зраджує в нім найглибше – расу. А викриває і зраджує так, що зримими стають усі пороки, всі гріхи мистця перед родом і народом, перед с п р а в ж н ь о ю, а не паперовою батьківщиною тіла й духу» (розрядка – Є. М.) і зрештою призводить до «роздвоєності» [5, с. 89].

Розгортання Є. Маланюком зіставного аналізу двох представників національної еліти XIX століття було обумовлено близькими обставинами й умовами приходу в літературу, мистецького становлення. Обидва розпочинають свою творчість у той час, коли українська шляхта занепадає, мізерніє, перетворюється на провінційну: «На могутнім тлі буйного сонячного краєвиду, серед руїн бурхливої минувшини западають у смертельний сон хутори та маєтки здеморалізованої петербурзьким урядом колишньої української аристократії, нині – «дворянства всеросійського» [5, с. 378]. Оцінюючи стан культури цієї доби, Є. Маланюк вживає вислів «цвинтарна тиша», а ведучи мову про літературу цього періоду, порівнює її з політичною дійсністю часу, яка існувала «для домашньої потреби». Отож, література носила ознаки провінційності. У цих драматичних обставинах розвитку української літератури змізерніла шляхта «видає» з себе талановитого М. Гоголя, а в осерді «закутого селянства» «дозріває вулканічне з'явлення Т. Шевченка» [5, с. 379]. Обидва вони, представники українського етнотипу, опиняються у Петербурзі – культурному центрі Російської імперії XIX століття, – якому доведеться відіграти важливу роль у їхньому становленні як митців й у процесі їх національної самоідентифікації.

До Петербурга доля вивела їх різними шляхами: М. Гоголь приїздить сюди, слідуючи створеній власною уявою «спокусливо-чарівній «легенді Петербурга»» («В Гоголю жила «малоросійська ідилія», міт Росії-царства, понаднаціональної імперії необмежених обріїв і необмежених можливостей...» [5, с. 380]), покладаючи на Північну Пальміру надії як на поприще для своєї майбутньої діяльності на «благо отечества» [5, с. 380], тоді як Т. Шевченко потрапляє сюди вимушено, і для майбутнього поета це лише один з етапів його кріпацького життя [5, с. 21].

Є. Маланюк наголошує на ностальгії як каталізаторові художньої творчості і власної національної самоідентифікації. Перебуваючи у чужому культурному і мовному середовищі, кожен із них звертається до літературної творчості як засобу духовного порятунку від жорстокої дійсності. У випадку з Т. Шевченком ностальгія спровокувала загострення його ідентифікації як українця. На думку, Є. Маланюка дієвим чинником при цьому було «національно-ядерне» селянське походження поета, яке забезпечило його «монолітність» і спровокувало протистояння «петербурзькій отруті» [5, с. 122]. На переконання критика, ностальгія, відчуття свого кровного зв'язку з Україною («він був зв'язаний із самим національним еством своєї Батьківщини, занадто страшно в своїй реальності носив в собі самім» [5, с. 122–123]), спричинили його психологічно-інтелектуальний ріст, його політично-національне прозріння, духовне зростання, через що «крізь візію маляра-пластика, що знає лише зовнішні барви й лінії, зачинає д у м а м и проростати ота внутрішня Україна, і маляр стає поетом...» [5, с. 123]. Розрядка – Є. М.

Із М. Гоголем процес був дещо складнішим. По-перше, Є. Маланюк вказує на національну ущербність, «національно-недокрівну душу» письменника, сформованого у середовищі української аристократії, яка переживала період занепаду і вольової кризи. Якщо Т. Шевченка у його «петербурзькому сирітстві» рятувала реальна Україна (спогади про кріпацьку дійсність, родина), то М. Гоголь, перебуваючи «у чужому похмурому місті творить ...у ностальгічній гарячці (передусім для себе самого) паноптикальну імітацію України – «упоительную и роскошную Малороссию» [5, с. 121]. Втім поступово «реальна Батьківщина відходить від Гоголя в міру ослаблення й заламування його національного стрижня» [5, с. 383]. Як наслідок, він створює абстракцію «Руси-Росії» – «фантастично-спокусливу», але примарну, пише «Миргород» і «Мертві душі», в яких Є. Маланюк прочитує «...гротесковояскравий і в цілій своїй фантастичності реальний образ суспільно-національного стану України початку ХІХ століття», «кошмарну галерею «Мертвих душ» [5, с. 135]. Отож, на думку дослідника, відсутність духовного зв'язку з реальною (селянською, яка не пізнала процесів національного переродження, залишилася ментально здоровою) Україною призвела до поступового відходу М. Гоголя від Батьківщини. Цей процес тривав усе життя письменника й був, за визначенням Є. Маланюка, це «психологічний процес...патологічного характеру» [5, с. 383].

Говорячи про шляхи, способи реалізації таланту та характер їх впливу на особистість митців М. Гоголя і Т. Шевченка, Є. Маланюк приходить до висновку, що заснована на органічно рідному ґрунті поетична практика Кобзаря, відзначалася динамізмом і носила формотворчий характер, консолідувала й давала духовні орієнтири українському народові; тоді, як штучно щеплена на чужий ґрунт творчість М. Гоголя, діяла на самознищення самого митця, руйнувала «аполонівсько-західну» форму російської літератури доби Пушкіна та призвела до «... до затруювання нашої свідомості ядом Гоголевої «всеросійськості» та «общерусскости» [7, с. 299]. Є. Маланюк називає М. Гоголя «батьком малоросійства», а прояви «комплексу Гоголя» – зради в собі національного первня – віднаходить в колективній душі та психіці українців.

Аналізуючи специфіку дії об'єктивних факторів на формування особистостей двох митців, Є. Маланюк, безсумнівно, керувався власними переконаннями і поглядами, здійснював висновки відповідно до власного світогляду і переконань (хоча при цьому зазначимо, що він мав ґрунтовну історико-літературну підготовку, був знайомий зі значною кількістю праць, присвячених постатям Т. Шевченка та М. Гоголя. Для прикладу: серед згадуваних Є. Маланюком гоголезнавців бачимо прізвища таких іменитих вчених, як

В. Шенрок, Н. Котляревський, І. Мандельштам, І. Житецький, В. Зіньковський, В. Гіппіус; згадує шевченкознавців: Айзенштока, С. Єфремова, М. Шагінян, С. Смаль-Стоцького, Л. Білецького та ін.

Знаковим для мислення Є. Маланюка-дослідника історії літератури, було те, що висновки щодо певної персони митця здійснювали в проєкції на «душу» нації (специфіку ментальних проявів). Так сталося і з Т. Шевченком та М. Гоголем, які в літературознавчому дискурсі Є. Маланюка, набули чинності уособлення двох протилежних духовнотворчих сил: національно цілісної інтенції та душевної «двоїстості», репрезентованих через опозиції тінь – світло, місяць-сонце.

Є. Маланюк свідомий не лише свого завдання осмислити психоструктуру особистостей двох митців, але й виконання завдань, які лежать у власне філологічній площині: осмислити поетику, творчу манеру художників, розробляючи таким чином основи психопоетики. Відправною точкою роздумів і зіставлень дослідника є теза: митці належали до одного художнього стилю – романтизму й **антитеза**, використана Т. Шевченком у поезії «Н. Гоголю», яку автор неодноразово цитує: «Ти смієшся, а я плачу». За ними прихована ідейно-тематична та ідеологічна домінанта творів письменників, спосіб осмислення письменниками дійсності й парадигма художніх прийомів і засобів, властивих мистецькому почеркові Т. Шевченка та М. Гоголя.

Ведучи мову про стильову домінанту митців, дослідник відштовхується від загальноприйнятої в літературознавстві думки про приналежність їх до романтизму. Втім усталене розуміння естетики романтизму у Є. Маланюка доповнене феноменологічними декораціями, репрезентованими через опозиції «реальність» – «нежиттєвість», «динамізм» і «чинність» – «мертвотність», «оживлення» – «омертвіння». Вони також носять романтичні ознаки, але це свідчить про світоглядну домінанту автора студій. Розглядаючи романтизм Т. Шевченка, Є. Маланюк зазначає, що він ніколи не був абстрактним і канонічним. «Був це романтизм, – пише автор, – що знайшов своє адекватне органічно реальне втілення» [5, с. 127–128]. Цю властивість поетичного світу митця забезпечувалася його проєктуванням на реальний світ України, що в свою чергу увиразнювала головну, на думку критика, інтенцію шевченкової поезії – «зв'язати розірвані в «малоросійській» дійсності д о б и української історії» [5, с. 131] і «оживити гоголівські душі української шляхти і розкрити очі ошуканій кріпацькій масі, себто сполучити й оживити спаралізовані складники нації, вдихнути історичне життя в завмерлий національний організм» [5, с. 130]. Отож Шевченків романтизм динамічний, вітаїстичний, консолідуючий, заряджений енергією чину: «Романтизм Шевченка, завдяки національній повнокровності, був завжди д о в е д е н и й до кінця, опуклий, яскравий, живий і р е а л ь н и й» [5, с. 128] (розрядка – Є. М.) тоді, як романтизм М. Гоголя через «національну недокрівність» митця був засобом відтворення, але не перетворення дійсності. Тому-то Є. Маланюк називає гоголівський романтизм «недовтіленим», «мертвотним», «специфічно графічним», а творчість «таємничою» (часто – патологічно містичною, сповненою чаклувань) і «скомплікованою» [5, с. 128].

Репрезентативно у зіставних спостереженнях дослідника-пражанина над постатями М. Гоголя і Т. Шевченка є **опозиція плачу – сміху** як знакових ідейно-естетичних домінант творчості митців. Якщо говорити про «плач» Т. Шевченка, то Є. Маланюк застерігає від традиційного (насадженого російським культурним простором) сприймання поета як сентиментального лірика, в поезії якого є лише сльози кобзарів (В. Белінський). Цей «плач» (читаймо – пафос та риторика творів) носили характер «протесту ... обудження національної пам'яті ... зрушення важкого закляття...був вибухом свідомості ошуканого народу» [5, с. 137]. На поетикальному рівні Є. Маланюк простежує перетворення «плачу» в **інвективність** поетичних виступів Т. Шевченка: «Цей «плач», що пізніш пройшовши крізь полум'я гніву, тужавіє й обертається в крицю національної зброї, проходить по Україні очищальною грозою, тамує процес національного розкладу, спалює суспільний непотріб, відділює мертве від живого і стоплює благодаттю любови тих, хто «схаменулися» і «стали людьми», в зародок органічної ієрархії» [5, с. 137–138].

Говорячи про сміх М. Гоголя, Є. Маланюк застосовує оціночні характеристики негативної конотації з огляду на функціональність такого способу звернення до народу й

повіді про нього: «замогильний сміх», «гіркий», «отруйний». В умовах духовного запустіння нації, провінційності її культури *сміх* М. Гоголя *був танатичним*: в складних умовах історичного занепаду українства «осмішування самих себе ...осміювання власної історії, власного народу, його культури й мітів – ...це був проклятий психологічний шлях малоросійського ренегатства». Відповідно дослідником були названі репрезентативні характеристики гоголівської манери: сатира, скепсис, «жорстока любов до нещасненьких» [5, с. 137].

Отже, практика Є. Маланюка по створенню монографічних портретів письменників має такі особливості: по-перше, автор аналізує психологію, внутрішній світ митців як чинник їхньої поезики. По-друге, головним критерієм його оцінок є характер національної самоідентифікації художників слова, національної інтенційності їхніх творів. При цьому висновки Є. Маланюка сформульовані через опозицію: національна цілісність (Т. Шевченко) і національна недокрівність, роздвоєність (М. Гоголь). Ця опозиція застосовувалася Є. Маланюком й до розгляду творчості інших митців (П. Тичини, М. Хвильового, Я. Щоголева. І. Франка, Лесі Українки) і, таким чином, набувала властивостей *оригінальної авторської методології*. Вона переносилася автором і на питання етнопсихології: анатомуючи «душу народу», Є. Маланюк активно звертався до теми національної повнокровності і малоросійства, що надавало їй *культурософського значення*. По-третє, для повноти реконструкції психології митця критик залучав листи, спогади сучасників, власне висловлювання художників слова, їхні щоденники, літературознавчі праці та історичні студії, які «вписуються» в поняття мегатекст. Все разом засвідчує високий рівень теоретико-літературної підготовки митця, здатності до кореляції зі здобутками психологічної науки і, як наслідок, створення ним засад і реалізацію на практиці психологоспрямованої технології, спроможної до використання й розвитку в сучасному літературознавстві.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство / Ніла Зборовська – К.: Академвидав, 2003. – 392 с.
2. Куценко Л. Загадка двох геніїв / Леонід Куценко // Маланюк Є. Повернення. Поезії, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи. – Львів: Світ, 2005. – С. 289-290.
3. Лавріненко Ю. Зруб і парости / Юрій Лавріненко. – [Б. м.]: Сучасність, 1971. – 331 с.
4. Лавріненко Ю. Поет своєї епохи (Штрихи до портрета Євгена Маланюка) / Юрій Лавріненко // Українська мова і література в школі. – 1991. – №1. – С. 59–64.
5. Маланюк Є. Книга спостережень. Статті про літературу / Євген Маланюк. – К.: Дніпро, 1997. – 430 с.
6. Маланюк Є. Нотатники / Євген Маланюк. – К.: Темпора, 2008. – 335 с.
7. Маланюк Є. Повернення. Поезії, літературознавство, публіцистика, щоденники, листи / Євген Маланюк. – Львів: Світ, 2005. – 495 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сергій Михида – доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: психоетика, особистість письменника, літературознавчі методології.

Оксана Гольник – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: література ХХ століття.